

HÂLİT ZİYA'NIN RUS EDEBİYATI HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ VE RUS EDEBİYATINDAN YAPTIĞI TERCÜMELER

Cafer GARİPER*

Özet

Hâlîit Ziya, İzmir'de çıkarılan Hizmet gazetesinde Rus edebiyatını Türk okuyucusuna tanıtmak maksadıyla 1891'de bir dizi yazı yayımlar. Edebiyat tarihi özelliği taşıyan bu yazılarda sanatkârların biyografilerine de yer verir. O, Rus edebiyatına ait bazı şiirleri düz yazı hâlinde Türkçeye aktarır. Bu şiirler doğrudan Rusçadan değil Rusça dışında bir dilden yapılmıştır. Onun bu yazı dizisi Rus edebiyatının Türk okuyucusuna tanıtılması yolunda ilk kalem faaliyetleri arasındadır.

Anahtar kelimeler: Hâlîit Ziya, Rus edebiyatı, tercüme.

Halit Ziya's Evaluations on Russian Literature and his Translations from Russian Literature

Abstract: Hâlîit Ziya has published several articles on Russian literature to introduce it to Turkish readers at Hizmet newspaper in İzmir in 1891. In these articles, which bear the characteristics of history of literature, he also compiled the biographies of Russian artists. He translates some poems belonging to Russian literature into Turkish language. These poems were translated from another language (except Russian) into in the form of prose.

Keywords: Hâlîit Ziya, Russian literature, translation.

* Yard. Doç. Dr., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, email: gariper@fef.sdu.edu.tr

Fransız, İngiliz ve Alman edebiyatlarından sonra 19. yüzyılın son çeyreğinde çeşitli tercüme, telif yazılar ve eserler aracılığı ile Rus edebiyatının da Türk okuyucularına tanıtılmasına başlanır. Türk okuyucularına Rus edebiyatının tanıtılması ve Rusçadan Türkçeye ilk tercüme yapılmaması işinde Mizancı Mehmet Murad, Recep Vahyî ve Olga Lebedeva gibi yazarların yanında Hâlit Ziya (Uşaklıgil, 1865-1945)'nin de payı vardır.¹ Hâlit Ziya, 1891'de *Hizmet* gazetesinde Uşakîzâde Hâlit Ziya imzasıyla "*Mevâdd-ı Edebiyye*" genel başlığıyla Rus edebiyatını tanıtan, içinde Rus edebiyatından tercüme de bulunduğu dört sayı süren bir dizi yazı kaleme alır. Bu genel başlık altında dünyanın çeşitli edebiyatlarını tanıtan yazar,² "*Rus Edebiyatından Bir Nebze*"³ alt başlığıyla Rus edebiyatına da yer verir. Başlığın altına düştüğü "*Tarih-i Umûmî-i Edebiyye nâmıyla tertip etmekte olduğum büyük bir eserden müfrez*" şeklindeki dipnottan onun dünyanın çeşitli edebiyatları hakkında yazmakta olduğu genel edebiyat tarihinden Rus edebiyatına ait olan kısmını gazete sayfalarına aktarma yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Nitekim yazar, Rus edebiyatının yanında bu yoldaki çalışmalarını *Hizmet* gazetesinde 1890-1891 yılları arasında Finlandiya, İbrani, İsveç ve Sanskrit edebiyatı tarihleri hakkında da bilgi veren bir dizi yazı hâlinde yayımlar.⁴

Hâlit Ziya'nın Rus edebiyatından eser tercüme etmeye ve Rus edebiyatını tanıtmaya yönelik bu yazı dizisi, Türk okuyucusuna Rus edebiyatını tanıtmaya yolunda ilk kalem faaliyetlerinden biri durumundadır. Nitekim söz konusu yazı dizisi Olga de Labedeff'in Rus edebiyatı hakkında kaleme aldığı ve *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımladığı yazı dizisinden yaklaşık üç hafta sonra İzmir'de yayımlanan *Hizmet* gazetesinin sayfalarındaki yerini almaya başlar.⁵ Olga de Labedeff'in Rus edebiyatı hakkında bilgi veren söz konusu yazıları yaptığımız araştırmaya göre Rus edebiyatını Türk okuyucusuna tanıtmaya yönelik ilk kalem faaliyetidir. Hâlit Ziya'nın yazı dizisi ise Olga de Labedeff'in hemen peşinden bu yolda ikinci kalem faaliyeti olarak dikkatleri çekmektedir.

¹ Rus edebiyatından Türkçeye yapılan ilk tercüme konusunda daha geniş bilgi için bkz: Ömer Faruk Akün, "Gülzar Hanım" madd., TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 14, İstanbul 1996, s. 243-248; Nazan Bekiroğlu, "Unutulmuş Bir Müsteşrik: Olga dö Lebedeva / Madam Gülzar", Dergâh, C. IV, nr. 46, Aralık 1993, s. 8-10. Cafer Gariper, "Rusça'dan Türkçeye Yapılan İlk Edebî Tercüme Üzerinde Bir Araştırma: Manzum Tercüme", İlmî Araştırmalar, nr. 7, İstanbul 1999, s. 105-134.

² Hâlit Ziya, bu çerçevede *Garptan Şarka Bir Seyyâle-i Edebiyye: Fransız Edebiyatının Nümüne ve Tarihi, I. C. Medhal: Ezmine-i Mutavassıta ve On Altıncı Asır*, (Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1303/1885, 84 S.) adlı çalışmasını yayımlar. İspanyol, Alman, Yunan ve Lâtin edebiyatı tarihlerini ise II. Meşrutiyet yıllarında kitaplaştırır.

³ Uşakîzâde Hâlit Ziya, "*Mevâdd-ı Edebiyye Rus Edebiyatından Bir Nebze*", *Hizmet*, nr. 427, 429-431, 18 Şubat 1891-3 Mart 1891.

⁴ Ö. Faruk Huyugüzel, *Hâlit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler)*, MEB Yayınları, İstanbul 1995, s. 16.

⁵ Cafer Gariper, "*Rusça'dan Türkçeye Yapılan İlk Edebî Tercüme Üzerinde Bir Araştırma: Manzum Tercüme*", İlmî Araştırmalar, nr. 7, İstanbul 1999, s. 114-115.

Hâlit Ziya, *Kırk Yıl* adını taşıyan hatıra kitabında Rus edebiyatından yaptığı metin aktarmaları hakkında şu bilgileri verir: “Bir yandan doğu edebiyatları tarihiyle uğraşırken bir yandan da ayrı parçalar halinde Şimal edebiyatından örnekler aldım. Bunlarda bir sıra olmayarak, parça parça çıktı. Bu arada Ruslardan, meselâ Lermontof ve Puşkin'den tercümelemler vardı. Tabii bunlar tercümenin terciimesi olduğundan asıllarının pek sönük bir sureti olarak sayılmalıdır.”⁶

Yazar, söz konusu yazı dizisinde Rus edebiyatını tanıtabilmek için yazısının içerisinde Lermontov'dan beş, Nekresov'dan bir, Puşkin'den bir, *İgor Destanı*'ndan kısa bir bölüm ve ikisi de sanatkârı belirtilmeyen on örnek metnin tercümesine yer verir. Ancak o, Rus edebiyatından Türkçeye aktardığı metinleri hangi dilden çevirdiğini belirtmez. Yalnız, araya giren uzun yıllar sonra kaleme aldığı *Kırk Yıl* adlı hatıra kitabında bu metinleri asıllarından çevirmediğini ifade eder.⁷ Büyük ihtimalle bu bilgilendirmeleri ve tercümelemleri devrin öne çıkan yabancı dili durumundaki Fransızca üzerinden yapmış olmalıdır.

Hâlit Ziya, yazı dizisinin ilkinde yer yer sanatkârâne bir üslûba başvurmak suretiyle 19. yüzyılın ünlü Rus şairi Lermontov (1814-1841)'un sanatkâr kimliğine geçmeden önce aile çevresinden başlayarak yetişme tarzı, hayat hikâyesi, fizikî görünüşü ve mizacı üzerinde durma ihtiyacı duyar. Daha sonra onun şiir sanatının özelliklerini dikkatlere sunar. Biyografik bilgilerle sanatı hakkında verdiği bilgiler zaman zaman iç içe geçerek ilerler.

Bu bilgilere göre Lermontov, 1814'te fakir fakat itibarlı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Küçük yaşta annesini ve babasını kaybeder, büyük annesi Arsenyeva tarafından yetiştirilir. Bu büyük anne torununun iyi bir öğrenim görmesi için elinden gelen gayreti ve fedakârlığı gösterir. Lermontov, on dört on beş yaşına gelince şiir yazmaya başlar. Ancak bunlar onun sanat dehasını göstermekten uzak ilk kalem denemeleri olarak kalacaktır. Lermontov'un fizikî özellikleri üzerinde dururken çirkin yaratılışına temas eden Hâlit Ziya bunu, “Çocukluktan şebâba geçenlere mahsus letâiften tamamıyla mahrum idi, bu mahrumiyet bütün istikbali üzerinde küllî ve vahim bir tesir hâsıl edecek derecede kalbinde bir hiss-i elem hâsıl etti: Lermontov gayet çirkin idi.”⁸ şeklinde dile getirir. Yazısına devamla şair hakkında şu değerlendirmelerde bulunur: Fakat, yakıcı fikirler ve sonsuz arzularla dolu olan taşkın yaratılışlı Lermontov, çehresindeki çirkinliği fikrindeki güzellikle örtmek ister. Dehanın fırçasıyla tatlı bir şekle bürünen hüznü çehresi ağlamaklı bir hâl alır. Bulunduğu yerde arkadaşları arasında sivrilerek öne çıkan şair, zekâsı

⁶ Hâlit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, C. III, Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., İstanbul 1936, s. 61.

⁷ Age. s. 60.

⁸ Uşakizâde Hâlit Ziya, “*Mevâdd-ı Edebiyye Rus Edebiyatından Bir Nebze*”, Hizmet, nr. 427, 18 Şubat 1891, s. 2.

ve alaycı tavrıyla genç kızların ilgisini de üzerinde toplar. Moskova Üniversitesine bağlı liseden mezun olan Lermontov, askerî okulda öğrenime başlar. Duygu ve düşünceleri bu okulda şekillenen şairin alaycı, şakacı ve kurnaz kişiliği burada açılır.

Bir düelloda ünlü Rus şairi Puşkin'in ölümü üzerine Lermontov, çara yazdığı şiirle bunun intikamını almak istediğini bildirir. Bunun üzerine Kafkaslara sürgüne gönderilir. Lermontov'un tabiatın ihtişamı içerisinde kendi kişiliğini buluşu, düşüncesinin burada şiir göğünün en yüksek tabakalarına uçuşu anlatılır.

Hâlit Ziya, 19. yüzyılda Avrupa'da çokça kullanılan biyografik belgelerden ve sanatkârın mizacından hareketle sanat eserini yorumlama çabası çerçevesinde verdiği bu bilgilerin ışığında Lermontov'un eserlerinin özellikleri üzerinde de durur. Yazar, Lermontov'dan söz ederken onunla ilişkilendirerek çeşitli özellikleriyle Puşkin hakkında da kısaca bilgi verme ve Puşkin'i Lermontov'la karşılaştırma yoluna gider. Öncelikle her iki sanatkârın eserini ortaya koyuş ve yazış tarzı hakkında bilgi verir. Ona göre dönemin Rus edebiyatının kutbu olan bu iki sanatkârdan Puşkin, irticalen yazan bir şairdir. Lermontov ise düşünerek bulur ve yazar. Puşkin'in ruhundan şiir bir anda fıskırır çıkar, daha sonra şair şiiri üzerinde çalışarak kaynağını ilhamdan alan mısralarını düzenler. Gücünü tabiatın güzelliklerinin tasvirinden alan Lermontov ise düşünerek buldukları üzerinde çalışarak eserine şekil verir. Böylece Hâlit Ziya, Puşkin'in sanatının ortaya çıkışını ilhamâ, Lermontov'un sanatını ise eseri üzerinde çalışma fikrine bağlar.

Bu karşılaştırmadan sonra Hâlit Ziya, Lermontov'un alaycı mizacı sebebiyle harp okulundan arkadaşı Martinov'a kadınların da bulunduğu bir ortamda yaptığı şaka sonucu onunla düello yapmak zorunda kalışını ve yirmi sekiz yaşında ölümünü nakleder.

Hâlit Ziya, *Hizmet*'in sonraki sayısında, "*Lermontov fikirlerindeki letâif-i hafiyeyi sarf-ı kalbe takrir-i bedâyi eden bir tarz-ı latîf içinde göstermekle temeyyüz etmiştir*"⁹ dedikten sonra onun hakkında verdiği bu bilgilere ek olarak şiirlerinden örneklere yer vermek istediğini belirtir. Biri "*Tefekkür*", biri "*Bulutlar*", diğeri "*Sahrâ-yı Girye-bâr*" adıyla üç, ikisi de başlıksız olmak üzere düz yazı hâlinde beş şiirini Türkçeye aktarır.

Tefekkür başlığını taşıyan şiir, Lermontov'un yaşadığı çağ ve kendi nesli üzerine duygu ve düşüncelerini dile getirdiği bir şiirdir. Hâlit Ziya'nın "*Şair bu parçasında on dokuzuncu asırda hüküm süren, bilhassa Rusya'da henüz pek*

⁹ Uşakizâde Hâlit Ziya, "*Mevâdd-ı Edebiyye Rus Edebiyatından Bir Nebze*", *Hizmet*, nr. 429, 24 Şubat 1891, s. 2.

kuvvetli olan cehalet gökleri içinde infisâh eden fidan-ı medeniyetin yetiştirdiği semere-i reybiyeye nefrînhân olur"¹⁰ dediği şiirde Lermontov, yaşadığı yüzyıl içerisinde bilimin ve teknolojinin getirdiği yeniliğin bir tarafıyla hayatı olumsuz yönde değiştirmesi karşısındaki karamsar duygu ve düşüncelerini dile getirir. Bu metin tercümesinden sonra yazının devam eden kısmında Hâlit Ziya, "*Lermontov'un en güzel parçalarından biri de şu manzumesidir*" diyerek tabiatı konu alan *Bulutlar* başlıklı şu mensur tercümeğe yer verir:

"BULUTLAR

Ey sahra-i lâciverdin sâkit seyyârları!

Siz de benim gibi zencir-bend-i rüzgâr-ı kazâ mısınız?

Sizi şimâlden kim tard etti?

Sizi cenûba kim sevk ediyor?

Siz de benim gibi bir hevâ-yı serdin, bir rüzgâr-ı kahrın mağlûb-ı şiddet-i vezânı mısınız?

Hayır! Siz bir gün bir gûşe-i şahrâdan per-gûşe-i tayerân oldunuz. Serbestî-i seyrinizle amaçgâh-ı havâdan güzârânsınız.

Bir mehd-i vücûdunuz yok ki bir gûşe-i gurbetiniz olsun....."¹¹

Hâlit Ziya'ya göre Lermontov, ölümünden bir süre önce hayatının sonunun yaklaştığını hissetmiştir. Bu sırada kaleme aldığı birçok şiiri hep bu fikir ile kalbinin dolu olduğunu gösterir. Kısacası şu şiirinde çabucak son bulacak bir bulut parçası gibi pek geçici bir süre için vatana uğrayarak bir üzüntü damlası bıraktıktan sonra ölüm rüzgârının akışımın önüne düşerek "*elveda-hân olacağını*" ne kadar ince bir söyleyişle dile getirmiştir:

"SAHRÂ-YI GİRİYE-BÂR

Kenar-ı sahrâda bir sehâb-pâre uyumakta idi. Bir akşam onun sine-i ilticasına düşmüş idi. Rüzgâr bu sükuna gıpta etti, sehâb-pâreyi pîş-i şiddetine alarak sürmeye başladı.

Sehâb-pâre dedi ki:

"Elvedâ! Ey sahrâ-i garîp-perver! Ben senin sîne-i sükûnunda kalmak isterdim; fakat kim hâkim-i arzû-yı nefsi olabilir? Elvedâ! Bir daha buradan geçmeyecek olan bu misafir-i hevâ-bendi mahrûm-ı tahattur etme!"

¹⁰ Agm, a.y.

¹¹ Agm, s. 3.

O zamana kadar bu azîm sahrâ, germ ü serd rüzgâra lâkayd, bî-tebessüm ve bî-giryeye, semâlara ref-i zirve-i azamet etmiş idi.

Bugün zirvesinin bir kenarında bir katre yaşın ihtizâzı görüldü.”¹²

Hâlîti Ziya, Lermontov’un başlığını aktarmadığı iki küçük şiirine daha yer verir. Hâlîti Ziya’nın latif, hayat dolu, nağme gibi dediği bunlardan ilki üç satırlık romantik bir tabiat tasvirinden ibarettir. İkincisi ise şairin ölümünden sonra yazıhanesinin üzerinde bulunan küçük bir Tanrı’ya yakarış şiiridir. Hâlîti Ziya’nın “veda inleyişi” şeklinde nitelediği bu şiir şöyledir:

“Yâ Rab! Hata ile memlû bir mahlûk-ı zaifim! Tamîk-i hikmetinden acizim!

Bir gonca üzerinden geçen kereten, bir bûse-i aşktan dökülen zehir, bir bî-günah için bir katilin dest-i cinâyetinde duran hançer, bir hıyanetin gözlerden akıttığı giryeye, evet, yâ Rab, insanların hilkatten beri şikâyetihân oldukları bu hayat nedir?

Yâ Rab! Ref-i savt-ı ricâyâ müsaade et: Bu müthiş hediye-i hayatın beni pek çok zaman zebûn-ı sıkleti bırakma!”¹³

Yazar, bu şiirle Lermontov bahsini tamamlar.

Hâlîti Ziya, yazı dizisinin üçüncüsünde Rus edebiyatından iki metni Türkçeye çevirir. Bunlardan birincisi “Şair Nekrasov’dan” başlığı altında *Zavallı Kadın* adıyla düz yazı şeklinde aktardığı metindir. Bu metin hakkında herhangi bir not bulunmamakla birlikte tercüme üslûbundan aslının şiir olduğunu çıkarmak güç değildir. İkinci metin ise Puşkin’e aittir. “*Petersburg’a*” başlığını taşıyan bu metin de düz yazı şeklinde çevrilmiş bir şiir görünümündedir.

Hâlîti Ziya’nın *Nekrasov’dan* çevirdiği *Zavallı Kadın* manzum hikâye özelliği taşıyan uzunca bir metindir. Dönem içerisinde *Ara Nesil* ve *Servet-i Fünûn* mensuplarının ilgiyle karşıladıkları, bir tarafıyla sosyal hayatı ilgilendiren santimental özellikler taşır. Kötü bir ailenin içinde yetişen, tanımadığı ve sevmediği biriyle çok küçük yaşta evlendirilen bir kadının sert yaratılışı ve taş kalpli eşinden sürekli dayak yiyişi, bunun üzerine evden kaçıışı, küçük çocuğunun ve babasının ölümü, açlık, yoksulluk ve çaresizlik içinde fuhşa sürüklenişi, insanların aşağılayıcı bakışı altında hayatını sürdürmek zorunda oluşu şairin acıma duygusuyla iç içe sergilenir.¹⁴

¹² Agm, a.y.

¹³ Agm, a.y.

¹⁴ Uşakizâde Hâlîti Ziya, “*Mevâdd-ı Edebiyye Rus Edebiyatından Bir Nebze*”, Hizmet, nr. 430, 28 Şubat 1891 s. 3.

Lermontov'un hayatı, mizacı, kişiliği ve sanatının özellikleri üzerinde genişçe duran Hâlit Ziya, modern Rus edebiyatının öncüsü ve güçlü sanatkârı sayılan Puşkin hakkında gerekli bilgiyi verme yoluna gitmez. Lermontov dolayısıyla verdiği bilgi dışında bir şiirini Türkçeye çevirmekle yetinir. Yazarın Puşkin'den aktardığı *Petersburg'a* başlıklı bu şiirde Petersburg şehrinin övgüsü yapılır. Petersburg'u Petro'nun dehasının ürünü olarak değerlendiren şair, şehrin çeşitli mekânlarının, mevsimlerinin, gurup vaktinin ve gecelerinin güzelliğini sevgililerin birbirlerine gizlice verdiği mektup motifiyle birleştirerek ele alır. Hâlit Ziya'nın tercüme üslûbunu da göstermesi bakımından metni buraya aktarmak istiyoruz:

“PETERSBURG'A

Evet, seni severim, ey Petro'nun zâde-i dehâsı! Nehr-i vasî'inin hazin manzarasını, kuşlara cây-ı âşina olan zerrîn kubbelerini, tunç parmaklıklarını, granit rıhtımlarını severim; lakin senin en ziyade sevdiğim, mevsim-i ezhâr geldiği vakit, validesinin bir ihmâl-i basiretinden istifade ederek yazılmış, titrek bir elle sahibine verilmiş mektupları okumağa müsaade eden münevver gecelerinin ziyâ-yı şeffafıdır.

O zaman efkârımı imlâ eden hûlyâdan başka hiçbir ziyâ teşviş etmeksizin gözlerim yalnız senin envârınla meşbû, fikrim yalnız senin pertevinle münevver olduğu hâlde, hissiyât-ı rûhum seyelân eder.

Sen bu esnada, ey meh-i sîmîn-tâb, gerdûn-ı eşi'a-perdâzınla semâ-yı şehirden güzâr edersin. Bedbahtlar şelâle-i envârından mest-i hâb teselli olurlar.

Pîş-î vezân-ı sabâda zalâm ricât eder. O zaman bu semâ-yı sâfda lâlgûn bir gurûba alev renk bir fecrin te'akkübü görülür.”¹⁵

Hâlit Ziya'nın yazı dizisinin kronolojik sıraya göre birincisi olması gerekirken sonuncusu olanı “*Rus Manzumât-ı Millîsi*” alt başlığını taşımaktadır. Edebiyat tarihi bilgisine daha geniş yer ayırdığı bu yazısında yazar, önce edebiyat tarihi anlayışını açıklar ve millî edebiyatın ne anlama geldiği üzerinde durur. Daha sonra genel olarak Rus sanatının ve edebiyatının karakteristik özelliklerini belirlemeye çalışır. Musiki ile şiiri iç içe değerlendiren, müşterekleri üzerine dikkat çeken yazar, 12. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan *İgor Destanı*'ndan söz eder ve bu destandan küçük bir metin parçasını Türkçeye aktarır.

Edebiyat tarihi konusunda “*Bir tarih-i edebiyatın en ziyade mucib-iecessüs olan ciheti sanayi-i edebiyata asla taalluk olmaksızın sırf millete, avama ait olan manzumâtın muayene ve tedkîkine mahsûs olan kısımdır. Sanat-*

¹⁵ Agm, a.y.

ı edeb hemen her millette, her lisanda mahalle, milliye ait bazı farklarla beraber esasen bir zemin üzerine müsteniddir; muhtelif edebiyat-ı milel arasında başlıca fark gösteren şeyler sırf milletin zâde-i tab'ı olan âsâr-ı tabiiyedir"¹⁶ diyen Hâlit Ziya, sözü yüksek zümrenin edebiyatının vücut bulmasından önceki devreye, halkın arasında oluşan edebiyata getirir. Ona göre bir ülkede yüksek sanatın, bu arada edebiyatın oluşmasından önce halkın sanatı, edebiyatı oluşur. Çünkü yüksek zümrenin sanatı halk sanatı üzerine kurulur. Bunu sanatlı bir söyleyişle "Hangi milletin tarihine atf-ı nazar edilse, görülür ki şâhid-i şiir libâs-ı sanatı giymeden önce; bir encümen-i dânişin kadife sandalyesine yahut yıldızlı bir kütüphanenin gözlerine çıkmadan evvel, ya bir râînin kavalında yahut bir köylü kızın dehan-ı gül-renginde te'sîs-i âşiyâne etmiştir."¹⁷ şeklinde dile getirir. Onun "yüksek tabaka edebiyatına geçmeden önce, halk edebiyatı hakkında ileri sürmüş olduğu" bu fikirler dönemi için dikkat çekicidir.¹⁸

Bir yandan da diğer İslâv kavimleri ile Rusların sanatını karşılaştırma yoluna giden yazar, İslâv kavimleri arasında Rusların musiki ve halk edebiyatı alanında zengin birikime sahip olduğunu ifade eder. Ona göre, "İslâv akvâmı; Polonyalılar, Sırpalar, Bohemler en çok manzûmât-ı milliyeye mâlik olanlardır. Ruslar bu cihetle kardeşleri olan İslâvların en zenginidirler. Ruslar tab'en tegannî ve musikiye mâildirler."¹⁹ Bu tespit ve değerlendirmeye bağlı olarak Rus halk musikisi ve çalgı âletleri hakkında kısaca bilgi verir. Halk edebiyatından bahsederken "edebiyat-ı milliye" ve "manzûmât-ı milliye" terkiplerini kullanan yazarın yüksek zümre edebiyatı karşısında halk edebiyatını "millî edebiyat" olarak nitelemesi dikkati çeker. Halk arasında oluşan edebiyatın sembol ve benzetme unsurlarının modern edebiyat için kaynaklık teşkil ettiğini belirtme ihtiyacı duyar.

Hâlit Ziya, bu yazısında Rus kavmi ve Rusça hakkında da kısa değerlendirmelerde bulunur. Rusların ve Rusçanın çeşitli özelliklerinden söz eder. Rusçanın zenginliği, kelime dünyası ve benzetme öğeleri hakkında genel bir değerlendirme yapar. Buna göre Rusça küçültme ve büyütme sıfatlarında, halk tabirleri bakımından oldukça zengindir. Bu tabirler halk diline letafet vermektedir.

¹⁶ Uşakîzâde Hâlit Ziya, "Mevâdd-ı Edebiyye Rus Edebiyatından Bir Nebze", Hizmet, nr. 431, 3 Mart 1891, s. 2.

¹⁷ Agm, a.y.

¹⁸ Zeynep Kerman, Halid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 58.

¹⁹ Uşakîzâde Hâlit Ziya, "Mevâdd-ı Edebiyye Rus Edebiyatından Bir Nebze", Hizmet, nr. 431, 3 Mart 1891, s. 2.

Yazar, doğu toplumlarında karşılaşılan hassasiyete sahip olduğunu düşündüğü Rus insanının tabiatla içli dışlı oluşuna dikkat çektikten sonra, Rus şiirinde tabiatın geniş yer tutuşunu da buna bağlar:

“Yine milel-i şarkiyeye mahsûs bir his ile mevcûdât-ı tabiiyyeye temâyül bir cebeliyyeleri vardır. Bir heyecân-ı hissiyât esnâsında bütün kendilerini muhit olan asâr-ı tabiata, bulutlara, çayırlara, güneşe, kamere tevcih-i hitap, tevdi-i efkâr ederler. Bülbül başlıca tercüman-ı hissiyât-ı derûnlarıdır, kırlangıç bir hitap-ı âşikâneyi mahalline isâl ile mükellef bir kuştur. Meselâ bir evin üzerinde irtisâm eden kavs-ı kuzeh orada bir genç kızın vücûduna delâlet eder. Kamer bulutların arkasında ihtifâ ederse büyük bir felâketin vukuunu haber veriyor demektir.

Mevcûdât-ı tabiiyyeye olan bu incizâp, onlara verilen bu manalar, bittabi efkâr-ı şairâneye de tesir etmiştir.

Teşbihler hep menâzır-ı tabiiyeden istihraç edilir. Meselâ çok göz yaşları bir seylâbeye, âheste-rev giryeler şebnemlere teşbih olunur. Her fikirlerinde tabiata bir meyelân görülür.”²⁰

Kendisinin “*Rusların manzûmât-ı milliyesi*” dediği Rus halk edebiyatı ürünlerinin 18. yüzyılın sonlarında derlenerek yayımlanışı hakkında bilgi verir. Bu bilgilere göre ilk defa Rusların “*manzûmât-ı milliyesi 1770'ten 1774 tarihine kadar Çulkov tarafından toplanarak Petersburg'da*” yayımlanmıştır. Daha sonra 1780'de Norikov, 1790'da Livo ve 1796'da Dimitrova tarafından daha mükemmel baskıları yapılmıştır. Sözü Rus halk edebiyatının en eski eseri sayılan *Prens İgor Destanı*'na getiren yazar, “*Rusların manzûmât-ı milliyesi bilhassa kahramanlığa, yararlığa âid şeylerdir*”²¹ tespitinde bulunur.

Rus destanlarında kahramanlığın anlatımında çok abartılı ifadeler yer verildiğini belirttiikten sonra görüşünü desteklemek için destan kahramanlarından birinin doğumunu anlatan parçanın mensur tercümesine yer verir:

“Vatslav'ın kızı Prenses Marta taze bir bahçede gezmekte idi.

Ayağı korkunç bir yılanı dokunur, yılan yeşil deri kundurasına sarılarak, ipek çoraplarından dolanarak beyaz bacağına ısırır. O zaman prenses kendisinin hamile kaldığını hissetti. Dünyaya bir oğlan getirdi.

Ziyâ-yı kamer sath-ı semâya yayıldı.

İşte şu suretle Kiev'de Vatslav'ın oğlu Kahraman Volak vücuda geldi.

²⁰ Agm, a.y.

²¹ Agm, a.y.

Tevellüdünü müte'âkip arz titredi, Hindistan saltanatgâhı ra'şedâr oldu, emvâc-ı bahr galeyâna geldi.

Öküzler, geyikler dağlara kaçtılar; tavşanlar, tilkiler ormanlara saklandılar.

Kurtlar, ayılar çam korularına; zerdevâlar, samurlar sık çalılıklara ilticâ ettiler.

Volak tevellüdünden hemen bir saat sonra lakırtıya başlar, sadâ-yı mehîbbi gök gürültüsü gibi etrafı sarsar.

Der ki: - Ey validem! Ey necip validem! Ey Vatslav'ın kızı prenses Marta!

“Beni ipek kundaklara koyma, sırma kuşaklarla bağlama, bana çelik bir zırh, altın miğfer, kurşun gibi ağır bir kalkan, üç yüz batman sıkletinde bir topuz ver.”²²

Hâlîti Ziya, “*Rusların başlıca teganniyâtı meşhûr Petro'nun hayatına müteallik olan şeylerdir.*” dedikten sonra Çar Petro'ya hitaben söylenmiş samimî duygular taşıyan birkaç mısraın tercümesini kaydeder. Daha sonra ise Çar Petro'nun ölümü üzerine yazılmış kime ait olduğu belirtilmeyen başlıksız bir mersiyeden parçalar aktararak yazısını tamamlar. Bu parçada Petro'nun mezarının başında bir askerın samimi duyguları dile getirilir:

“*Rusya'nın şanlı şehri Petersburg'da, Sainte Piyer Kilisesi'nde kürsüniün cenâh-ı yemininde Petro'nun kenar-ı tabutunda bir asker Allah'a dua ederek ağlıyor, gözlerinden yaşlar bir sel gibi akıyor, bu girye-i mâtem büyük çarın vefatına dökülüyor. Asker diyor ki:*

Açıl, açıl, ey hâk-i nem-nâk! Kalk ey hücre-i mezar! Ey kefen-i siyâh, çâk çâk ol! Uyan çar! Sevgili, cesur askerine bak! Biz sensiz pederini kaybetmiş yetimler gibiyiz.”²³

Hâlîti Ziya, ele aldığımız yazı dizisinde önce 19. yüzyıl modern Rus edebiyatı üzerinde durmuş, sonra Rus millî şiirinin “*en eskisi*” diye nitelediği *İgor Destanı*'na yer verme yoluna gitmiştir. Bu da “*Rus Edebiyatından Bir Nebze*” başlığı altında Rus edebiyatını tanıtmak isteyen yazarın konuyu kronolojik bütünlük içerisinde ele almak yerine Rus edebiyatı hakkında kısa bilgilendirme yoluna gitmek arzusunda olduğunu gösterir. Türk romanının usta kalemi Hâlîti Ziya'nın bu yazı dizisini kaleme aldığı 19. yüzyılın sonları itibarıyla (1891) Rus romanının önemli eserlerinin ortaya konduğu bir dönemde düz yazıya bağlı edebî türlerin, özellikle romanın üzerinde durmaması dikkat

²² Agm, a.y.

²³ Agm, s. 3.

çekicidir. Bunda kaplayacağı hacim bakımından romandan yapılacak aktarmaların çıkarabileceği güçlüğü ve Rus edebiyatı hakkındaki bilgileri, yaptığı çevirileri başka diller üzerinden yapmış olmasının rol oynadığı düşünülebilir. Ancak, söz konusu yıllarda Rus romanı Puşkin, Lermontov, Turgenyev, Gogol, özellikle de Dostoyevski ve Tolstoy gibi sanatkârların eserleriyle tanınmaya başlamıştı. Çünkü "XIX. yüzyılın 80'li yıllarında Tolstoy ve Dostoyevski Batı Avrupa'ya girmeye" başlarlar.²⁴

Hâlit Ziya'nın bu kalem faaliyeti ile Rus edebiyatının gelişim seyrinin edebiyat tarihi disipliniyle ortaya konduğu ve Rus edebiyatından başarılı çevirilerin yapıldığı söylenemez. Yazar, böyle bir teşebbüsle sınırlı ölçüde de olsa bizde henüz oldukça az tanınan Rus edebiyatı hakkında bilgi verme ve birkaç edebî metni yahut metin parçasını çevirme yoluna gitmiştir. Nitekim uzun yıllar sonra *Kırk Yıl* adlı hatıra kitabında bu tercümelere temas eden yazarın, söz konusu çevirileri aslından yapmadığı için, "*asıllarının pek sönük bir sureti olarak sayılmalıdır*"²⁵ şeklindeki değerlendirmesi de bunu gösterir. Onun Rus edebiyatını tanıtmaya yönelik bu kalem faaliyeti ile Rus edebiyatından dolaylı yoldan yaptığı tercümelere Türk okuyucusunun Rus edebiyatını tanınması yolunda ilk çalışmalarından biri olması bakımından anlam ve değer taşır. Ayrıca yazara, 1908'den sonra Darülfünun'un Edebiyat Şubesinde Batı Edebiyatı müderrisliği verilmesinde bu tür çalışmalarının etkili olduğunu söylememiz yerinde olacaktır.

KAYNAKLAR

- Aktün, Ömer Faruk, "Gülzar Hanım" madd., TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 14, İstanbul 1996, s. 243-248.
- Behramoğlu, Ataol, *Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001.
- Bekiroğlu, Nazan, "*Unutulmuş Bir Müsteşrik: Olga dö Lebedeva / Madam Gülzar*", Dergâh, C. IV, nr. 46, Aralık 1993, s. 8-10.
- Gariper, Cafer, "*Rusça'dan Türkçe'ye Yapılan İlk Edebî Tercümelere Üzerinde Bir Araştırma: Manzum Tercümelere*", İlmî Araştırmalar, nr. 7, İstanbul 1999, s. 105-134.
- Huyugüzel, Ö. Faruk, *Hâlit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler)*, MEB Yayınları, İstanbul 1995.
- Kerman, Zeynep, *Halid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995.

²⁴ Erich Auerbach, *Mimesis*, (İzdatelstvo "Progress") Moskva 1976, s. 511-512 (E. Auerbach, *Mimesis*, Bern und München 1967.)'den aktaran: Ataol Behramoğlu, *Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s. 18.

²⁵ Hâlit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, C. III, Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., İstanbul 1936, s. 61.

Uşakîzâde Hâlit Ziya, *Garptan Şarka Bir Seyyâle-i Edebiye: Fransız Edebiyatının Nümune ve Tarihi, I. C. Medhal: Ezmine-i Mutavassıta ve On Altıncı Asır*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1303.

Uşakîzâde Hâlit Ziya, "Mevâdd-ı Edebiye Rus Edebiyatından Bir Nebze", Hizmet, nr. 427, 18 Şubat 1891, s. 2-3.

Uşakîzâde Hâlit Ziya, "Mevâdd-ı Edebiye Rus Edebiyatından Bir Nebze", Hizmet, nr. 429, 24 Şubat 1891, s. 2-3.

Uşakîzâde Hâlit Ziya, "Mevâdd-ı Edebiye Rus Edebiyatından Bir Nebze", Hizmet, nr. 430, 28 Şubat 1891, s. 3.

Uşakîzâde Hâlit Ziya, "Mevâdd-ı Edebiye Rus Edebiyatından Bir Nebze", Hizmet, nr. 431, 3 Mart 1891, s. 2-3.

Uşakîgil, Hâlit Ziya, *Kırk Yıl*, C. III, Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., İstanbul 1